

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва і реставрації
творів мистецтва

«До захисту допущено»
« » 2021 р.
Завідувач кафедри
ОДПМ і РТМ
_____ І. С. Підгурний

Дипломна робота
бакалавра
з теми: **«ТРИПІЛЬСЬКІ ТЕХНОЛОГІЇ ГОНЧАРСТВА НА УРОКАХ З
ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА У ШКОЛІ»**

Виконала: студентка 2 курсу,
групи ОМms-B19z
галузі знань 01 / Освіта Педагогіка
спеціальності 014 Середня освіта
(Образотворче мистецтво)
на базі ОКР "Молодший спеціаліст"
(заочна форма навчання)
Хлус Антоніна Сергіївна

Керівник: **Кліщ О. А.**,
кандидат архітектури,
старший викладач

Рецензент: **Віштаченко В. А.**,
кандидат мистецтвознавства,
старший викладач

Кам'янець-Подільський – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ЯК ЗАСОБУ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ	6
1.1. Мета, завдання та цілі естетичного виховання школярів. Формування естетичної культури	6
1.2. Роль декоративно-ужиткової кераміки в естетичному розвитку учнів	10
Висновки до розділу I.....	15
РОЗДІЛ II. ВИВЧЕННЯ ТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ КРІЗЬ ПРИЗМУ МИСТЕЦТВА КЕРАМІКИ	16
2.1. Історія розвитку кераміки Трипільської культури на теренах України	16
2.2. Особливості Трипільської кераміки.....	20
Висновки до розділу 2	24
РОЗДІЛ III. МЕТОДИКА ВПРОВАДЖЕННЯ ГОНЧАРСТВА НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА	25
3.1. Ознайомлення школярів із прадавніми техніками ліплення та розписом глиняних виробів.....	25
3.2. Матеріалознавчий та методичний аспекти виконання керамічних виробів на уроках образотворчого мистецтва.....	30
Висновки до розділу 3	37
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	40
ДОДАТКИ	43

ВСТУП

Актуальність дослідження. Актуальними питаннями сьогодення є питання естетичного виховання і розвитку естетичної культури підростаючого покоління. Особистісна орієнтація сучасної освіти передбачає прилучення молодого контингенту до естетичного досвіду людства, до творчої діяльності, що є основою естетичного розвитку особистості. У зв'язку з цим важливого значення набуває осмислення конкретних питань естетичного виховання і естетичної діяльності та базових теоретичних засад формування естетичної культури.

У Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті визначено основну мету освіти, спрямованої на естетичне виховання та всебічний розвиток людини як найвищої цінності суспільства, формування її духовних смаків, ідеалів та розвитку художньо-творчих здібностей. У процесі становлення особистості з найдавніших часів особливе значення мало естетичне виховання. Здатність відчувати, сприймати, розуміти, усвідомлювати і творити прекрасне – це ті специфічні прояви духовного життя людини, які свідчать про її внутрішнє багатство. Естетичне ставлення людини до світу формується і розвивається упродовж всього її життя. Разом з тим не всі періоди в житті рівноцінні для естетичного розвитку. На сьогоднішній день проблема гармонійного розвитку дитини як основа формування майбутньої особистості має всеохоплюючий характер. Воно залежить від успішного розв'язання багатьох виховних завдань, серед яких особливе місце займає питання естетичного виховання.

Педагогічна наука визнає велике виховне значення народного мистецтва, яке зацікавлює дітей, сприяє розвитку естетичних захоплень та суджень. Вивчення творів народного мистецтва пробудження у дітей перші яскраві образні уявлення про Батьківщину і мистецтво, сприяє вихованню патріотичних почуттів. У творах декоративно-ужиткового мистецтва не існує прямої подібності з дійсністю, хоча основою зображення є реальні предмети чи їх форми. Методика формування знань, умінь і навичок гончарного

мистецтва являє собою цілісний процес пізнання та розвиток композиційних здібностей.

Об'єкт дослідження: процес естетичного виховання дітей шкільного віку.

Предмет дослідження: гончарство як засіб естетичного виховання учнів.

Мета дослідження: полягає у розкритті поняття естетичного виховання, вивчені форм і методів естетичного виховання учнів, зокрема, впровадження вивчення гончарства як способу дослідження Трипільської культури. Потрібно довести, що гончарство та ліпка сприяє забезпеченню особистісного розвитку учнів та їх естетичному вихованню під час уроків образотворчого мистецтва та художньо-практичної діяльності.

Гіпотеза дослідження може бути сформульована таким чином: естетичне виховання учнів засобами гончарного мистецтва буде здійснюватись за умов ефективної організації творчої навчальної діяльності, яка спрямовувала б на розвиток всебічно розвиненої та естетично вихованої особистості:

1. Інтеграція курсу «Гончарство» або окремих розділів у шкільні програми для уроків образотворчого мистецтва;
2. Проведення екскурсій в гончарних майстернях та музеях народного декоративно-ужиткового мистецтва;
3. Використання наочного матеріалу;
4. Заохочення учнів до пізнання гончарного мистецтва та його технік виконання;
5. Організація заохочувальних виставок учнівських робіт.

Завдання дослідження: Вивчити стан дослідження проблеми у тематичній літературі. Виділити низку творів гончарного мистецтва, які позитивно вплинули на естетичне виховання школярів. Визначити особливості методики формування естетичного ставлення учнів до творів

гончарства. Створити методичні розробки занять з образотворчого мистецтва на тему гончарства.

Наукова новизна. Підібрано змістовну інформацію для вивчення її учнями, за темою: «Гончарство – як вид декоративно-ужиткового мистецтва» та розроблено план уроку з виконанням практичного завдання, для формування естетичного виховання учнів у процесі теоретично-практичної діяльності. Розглянуто педагогічні аспекти та фактори естетичного виховання учнів у процесі навчання, а також визначені та перевірені педагогічні прийоми та умови реалізації практичної частини (створення учителем емоційно-педагогічних ситуацій, спрямованих на збагачення особистісно-творчого досвіду, визначення актуальності міжособистісної взаємодії, підтримка інтересу до різноманітних видів технік гончарства, реалізація індивідуальної художньо-трудової діяльності учня, сприятливої для формування його естетичного виховання); – уточнено суті поняття «естетичне виховання учня у школі за допомогою мистецтва гончарства». Досліджено етап формування естетичного виховання учня у художньо-трудовій діяльності.

Практичне значення. Матеріали дипломної роботи можуть бути використані для проведення уроків образотворчого мистецтва у спеціалізованих учбових закладах чи художньої праці у загальноосвітніх школах. Також наведені матеріали даної роботи можуть застосовуватись для проведення позакласних занять, гуртків та майстер-класів.

Структура та обсяг роботи. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, їх підрозділів та висновків до них, списку використаних джерел, додатків та практичної роботи.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ЯК ЗАСОБУ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

1.1. Мета, завдання та цілі естетичного виховання школярів. Формування естетичної культури

Естетичне виховання – педагогічна діяльність, спрямована на формування здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси.

«Краса – могутній засіб виховання чутливості душі, – писав видатний український педагог Василь Сухомлинський. – Це вершина, з якої ти можеш побачити те, чого без розуміння і почуття прекрасного, без захоплення і натхнення ніколи не побачиш. Краса – це яскраве світло, що осяює світ. При цьому світлі тобі відкривається істина, правда, добро; осяяний цим світлом, ти стаєш відданим і непримиреним [5]... Краса вчить розпізнавати зло і боротися з ним. Я б назвав красу гімнастикою душі, вона виправляє наш дух, нашу совість, наші почуття і переконання. Краса – це дзеркало, в якому ти бачиш сам себе і завдяки йому так чи інакше ставишся сам до себе».

Всебічно розвинена особистість є надзвичайно чутливою до краси, гармонії, благородства. І своєю діяльністю вона прагне утверджувати їх. Саме на формуванні таких якостей особистості зосереджене естетичне виховання.

Метою естетичного виховання є високий рівень естетичної культури особистості, її здатність до естетичного освоєння дійсності.

Естетична культура – сформованість у людини естетичних знань, смаків, ідеалів, здібностей до естетичного сприймання явищ дійсності, творів мистецтва, потреба вносити прекрасне в оточуючий світ, оберігати природну красу.

Її рівень виявляється як у розвитку всіх компонентів естетичної свідомості (почуттів, поглядів, переживань, смаків, потреб, ідеалів), так і в

розвитку умінь і навичок активної перетворюючої діяльності у мистецтві, праці, побуті, людських взаєминах.

Естетична свідомість – форма суспільної свідомості, яка є художньо-емоційним освоєнням дійсності через естетичні сприйняття, почуття, судження, смаки, ідеали і виражається в естетичних поглядах та мистецькій творчості.

Структуру естетичної свідомості формують:

- естетичні сприйняття, що виявляються у спостережливості, вмінні помітити найсуттєвіше, що відображає зовнішню і внутрішню красу предмета, явища, процесу, відчувати радість від побаченого, відкритого;

- естетичні почуття, а саме почуття насолоди, які відчуває людина, сприймаючи прекрасне в оточуючій дійсності, творах мистецтва;

- естетичні судження, які передають ставлення особистості до певного об'єкта, явища. У педагогічній практиці недопустиме нав'язування учням вчителем своїх міркувань [24]. Навпаки, він повинен допомагати їм виявляти самостійність при з'ясуванні естетичної вартості предметів;

- естетичні смаки, що постають як емоційно-оціночне ставлення людини до прекрасного. Мають вибірковий, суб'єктивний характер. Стандартних смаків не існує, вони пов'язані з індивідуальним баченням і сприйняттям;

- естетичний ідеал, який є своєрідним зразком, з позиції якого особистість оцінює явища, предмети дійсності і відображає уявлення про красу, її критерії.

Найважливішим завданням естетичного виховання є формування і розвиток естетичного сприйняття, яке складає основу естетичного почуття.

В естетичному вихованні учнів величезне значення має особистість педагога. Його поведінка, одяг, осанка, рухи, міміка, голос, тон – все має бути взірцем для учнів. Про естетичну вихованість учнів свідчать зовнішній вигляд, манера поводитися, уміння розмовляти, вигляд їх підручників, зошитів тощо.

Естетичне виховання є багатограним процесом, що здійснюється за такими напрямками:

1) життя і діяльність дитини в сім'ї. Тут формуються основи естетичних смаків, почуттів, на що впливають організація побуту в оселі, одяг, взаємини в сім'ї, оцінювання старшими краси предметів, явищ, безпосередня участь в естетичній діяльності тощо;

2) виховна діяльність дошкільних закладів. Вона здійснюється через естетику побуту, систему спеціальних занять (музика, образотворче мистецтво, танці, ігри тощо);

3) навчально-виховна діяльність загальноосвітніх закладів. Ця діяльність передбачає залучення учнів до оволодіння змістом навчальних дисциплін (мови, літератури, історії, предметів природничого циклу, музики, образотворчого мистецтва), позакласної виховної роботи (танцювальні гуртки, хорові колективи, студії образотворчого мистецтва та ін.). У школах створюють спеціалізовані гуманітарно-естетичні класи, що сприяє естетичному розвитку учнів;

4) навчально-виховна робота позашкільних дитячих виховних закладів (будинки і палаци дитячої та юнацької творчості, студії, дитячі музичні та художні школи тощо). Ця діяльність спрямована на задоволення інтересів, розвиток здібностей дітей, залучення їх до активної естетичної діяльності;

5) діяльність професійних навчально-виховних закладів. Навчаючись у них, майбутні фахівці отримують естетичні знання, беруть участь у діяльності мистецьких аматорських колективів, набувають вмінь естетичної діяльності;

6) вплив засобів масової інформації. Діяльність їх поєднує елементи багатьох видів мистецтва [25]. Проте засилля в них «масової культури» ускладнює процес формування здорових естетичних смаків, потребує копіткої роботи вихователів, батьків, випереджуючого формування високих естетичних потреб, смаків, не сприйняття потворного.

Отже, естетичне виховання покликане навчити учнів розуміти і сприймати красу, формувати емоційну сферу учнів, естетичні смаки та ідеали.

1.2. Роль декоративно-ужиткової кераміки в естетичному розвитку учнів

Скульптура, як і архітектура, є засобом просторово-художнього формування навколишнього середовища людини. У школі знайомство з мистецтвом скульптури починається з оволодіння навичками ліплення, які виховують почуття пластичності, вчать об'ємно-просторовому сприйманню дійсності. Крім цього стимулюють діяльність головного мозку, позитивно впливають на розвиток інтелектуальної сфери і людської особистості.

Особливо виділяють уроки роботи з глиною - ліплення. Адже декоративноужиткове мистецтво - синтез скульптури, живопису та графіки. Напевне, більше ніж інші види мистецтва воно задовольняє духовні запити людей, одночасно створюючи художньо-утилітарні речі. Особливість що вирізняє його з поміж інших видів мистецтв є стилістичність. У творах декоративно-ужиткового мистецтва не існує прямої подібності з дійсністю, хоча основою зображення є реальні предмети чи їх форми. Ще одна особливість – це біфункційність даного виду мистецтва. Лише у творах декоративно-ужиткового мистецтва поєднується утилітарні та естетичні функції. Художня якість визначається призначенням яку виконує річ: гармонійне поєднання матеріалу, форми, конструкції, співвідношення частин та цілого, характер та міра декорування. Утилітарна – можливістю використання її у побуті. Прості та доступні твори декоративноужиткового мистецтва, яскраві за формою та кольором, виразні, завдяки чому виникає естетична взаємодія, тісний зв'язок зі світом прекрасного та духовною пам'яттю свого народу. На сьогодні декоративно-прикладне мистецтво є найбільш поширеним. Причина цього в тому, що його естетично-утилітарна властивість відповідає потребам особистості, завдяки йому створюється естетичне середовище, ним можна займатися як професійно, так і для створення особистих речей чи предметів побуту та інтер'єру: декоративно-

ужиткове мистецтво дає змогу кожній 9 людині індивідуалізувати свій побут, своє оточення, виявити свої естетичні вподобання, свій смак. Можна сказати, що у декоративно-ужитковому мистецтві закладено гармонію існування людини та речей.

Педагогічна цінність пізнання мистецтва гончарства, скульптури та декоративного ліплення пояснюється такими важливими причинами: твори цього виду мистецтва дозволяють виховувати у школярах певну культуру сприйняття матеріального світу, сприяють формуванню художнього відношення до дійсності, допомагають глибше пізнати художньо-виразні засоби інших видів зображувального мистецтва, виховують художній смак.

Значення творів даного мистецтва для формування художнього смаку обумовлюється ще й тим, що в них специфічно переломлюються виразні засоби інших видів зображувального мистецтва – живопису, графіки, скульптури, архітектури. У мистецтві гончарства та ліплення переважають скульптурні якості [15, 8]. Учителі допомагають дітям зрозуміти художній задум твору, пояснити основні принципи цього мистецтва, яке виявляється по-перше в необхідності взаємозв'язку форми предмету з його функціональним призначенням, по-друге в співвідношенні форми та матеріалу, і по-третє – форми та прикрас.

Мистецтво гончарства та ліплення – це результат творчості багатьох поколінь майстрів, які із шматочку глини створювали вироби важливі для народного осередку. Вивчення та освоєння навичок з гончарства або ручної ліпки створює умови для виховання художніх смаків та розвитку творчої спрямованості учнів і прилучення їх до народних традицій та культури. Одна з цілей вивчення гончарного мистецтва – гармонійний розвиток пізнавальної діяльності і художніх смаків школярів, пробудження креативності.

Аналіз виховного впливу гончарної творчості на художній смак приводить до необхідності розгляду, з одного боку, проблеми взаємозв'язку загальнолюдського і національного в мистецтві, а з іншого боку – питання відображення архетипів, національної самосвідомості особистості [22, 6].

Останнє пов'язане з тим, що одним з впливових засобів розвитку особистості є національна культура, народне мистецтво і традиції. Гончарна творчість – це світ навколо нас, світ культури, найближчий людині. Ця творчість включає в себе широкий спектр художніх значень, вона пов'язана з життям речей, предметів у культурному контексті.

Художні предмети несуть у собі зв'язки і відношення людини до світу в цілому, містять образи і модулі людського світу – сходинки його осмислення і художньо-практичного освоєння. Гончарство, як один із видів декоративно-прикладного мистецтва, визначає художню специфіку народної культури і може стати сьогодні способом національного відродження й виховання художніх смаків у молоді. Це саме той засіб етнопедагогіки, який викликає найоптимальніший емоційний стан для формування художньо-естетичного смаку особистості, і в якому найяскравіше визначені всі етапи її становлення: виявлення, засвоєння, створення та передачі цінностей. Сьогодні гончарне мистецтво розглядається як важлива художньо-образна цілісність, що виконує численні функції.

В освітньо-виховному процесі використання функціонального потенціалу гончарства набуває особливого значення. Розглядаючи художньо-виховні можливості функцій декоративно-прикладного мистецтва, Є. Антонович вважає за доцільне виділити лише ті функції, які сприяють підвищенню рівня художньо-виховного впливу на особистість: комунікативну, пізнавальну, творчу.

Комунікативна функція забезпечує діалог з особистістю, що спонукає її до плідного спілкування зі світом прекрасного. Твори народних майстрів захоплюють людину, створюють психологічний комфорт, спонукають до художньої взаємодії, впливають на почуття людини і тим самим утворюють не формальний, а особистісно виражений зв'язок з етнохудожніми цінностями. Пізнавальна – пов'язана з освоєнням художньо цінного, що було набуто попередніми поколіннями. Як естетична категорія, народна художня творчість має широкий діапазон дії – від зовнішнього фіксування краси речей

до усвідомлення закономірностей освоєння дійсності за законами краси. Пізнання прекрасного за допомогою народного декоративно-прикладного мистецтва збагачує художньо-естетичні смаки, зміцнює критерії естетичних оцінок художніх явищ, формує справжні інтереси і потреби в галузі культури, естетики одягу, побуту. Творча – особливо важлива для педагогічної практики. Безпосереднє спілкування з творами декоративно-прикладного мистецтва активізує людські емоції, викликає творчу уяву, стимулює фантазію, пробуджує почуття, збагачує образне мислення [20, с. 27].

Гончарне мистецтво виховує у школярів художні смаки, які поєднуються із глибокими знаннями у галузі історії, мистецтва, традицій і звичаїв свого народу. Формування інтересу до гончарної справи ґрунтуються не лише на стійкому емоційному піднесенні, а й на усвідомленні суспільної значущості цього виду діяльності. Педагогічна цінність пізнання цього виду мистецтва пояснюється такими важливими причинами: гончарні твори дозволяють виховувати у школярах певну культуру сприйняття матеріального світу, сприяють формуванню художнього відношення до дійсності, допомагають пізнати художньовиразні засоби інших видів зображувального мистецтва, виховують художній смак. Саме гончарне мистецтво є одним із факторів художнього розвитку особистості.

За допомогою творчої діяльності відбувається збагачення душі дитини, прищеплюється любов до свого краю, збереження й передача національних традицій. Гончарне мистецтво допомагає розкрити дітям світ прекрасного, розвивати в них художній смак. Знайомство учнів з цим видом мистецтва опирається на принципи загальної дидактики: зв'язку з життям, систематичності й послідовності, індивідуального підходу в навчанні й художньому розвитку дітей, наочності. В основі емоційного сприймання творів лежать пластичні, фактурні й колірні властивості форми.

Основні принципи гончарного мистецтва можна сформулювати так: єдність художньої форми і практичного призначення виробів; побудова речей

відповідно до властивостей і можливостей матеріалу; зв'язок художньої форми з технологічними способами обробки.

З-поміж інших видів образотворчого мистецтва кераміка є унікальною у вирішенні завдань як художнього, так і особистісного розвитку, громадського і духовного становлення підростаючого покоління. Це зумовлено не тільки природою сприймання декоративно-ужиткового мистецтва, а й тим, що вже в ранньому віці образотворча діяльність становить одну з найдоступніших і емоційно захоплюючих форм творчості.

Висновки до розділу I

Під час дослідження та аналізу першого розділу з'ясовано, що необхідність вивчення і узагальнення досвіду розвитку творчих здібностей школярів, виховання в них художнього смаку в процесі оволодіння гончарством, на уроках, у позакласній та позашкільній роботі зумовлюється потребами сьогодення. На відміну від живопису, графіки і скульптури, які відбивають дійсність через зображення конкретних предметів, явищ, подій, гончарство, оперує головним чином утилітарними просторовими формами.

Таким чином, робота над художніми виробами на уроках гончарства та ліпки дає змогу розвинути в учнів здатність до просторово-композиційної діяльності і художньо-образного мислення та сприяє вихованню художнього смаку. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів даної проблеми. До подальших напрямків наукових пошуків можна віднести: поглиблення розробки методики виховання художнього смаку в учнів в єдності різноманітних видів декоративно-прикладного мистецтва; шляхи вдосконалення підготовки учнів до виховання художнього смаку в учнів у позаурочний час та в позашкільних навчальних закладах з використанням надбань народної творчості.

РОЗДІЛ II. ВИВЧЕННЯ ТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ КРІЗЬ ПРИЗМУ МИСТЕЦТВА КЕРАМІКИ

2.1. Історія розвитку кераміки Трипільської культури на теренах України

В час інформаційного прогресу, стрімкого розвитку технологій актуальним залишається дослідження трипільської культури, її побуту та кераміки. Саме кераміка є фактично візитівкою трипільської культури, адже вона досягла найбільшого розвитку і популярності в епоху енеоліту. Завдяки кераміці, що добре збереглась до нашого часу, можна встановити часові межі трипільської культури, її розвиток і занепад, особливості, побут – відновити картини життя та їхню історію, а головне, можна простежити вплив трипільської культури на українську.

Археологічні пам'ятки трипільської культури були відкриті В. Хвойкою наприкінці XIX – на початку XX ст. Згідно з дослідженнями археологів, були висунуті гіпотези про появу перших «протоміст» на території України у IV тис. до н. е. Було з'ясовано, що трипільці жили у двоповерхових будинках з виділенням окремих житлових кварталів. Учені дослідили досягнення племен трипільської культури в галузі землеробства, навіть появу садівництва і виноградарства, тваринництва, яскравий злет гончарного виробництва, обробки міді. Трипільська культура виявилась цивілізуючим фактором розвитку відтворюючого господарства на всій території Східної Європи та західної частини Північної Азії.

Уже понад століття багато вчених, намагаються переконати людство, як постала ця унікальна археологічна культура, що проіснувала 2700 років винятковою етнокультурною цілістю й, безсумнівно, вплинула на формування та духовний розвиток європейських народів [14, с.8] Трипільська культура не залишила після себе ні пірамід, ні величних храмів, ні кам'яних палаців, а її матеріальна спадщина, всі свідчення існування понад шість тисячоліть заховані в землі. Під час досліджень археологи вирізняли 17

типів посуду різного призначення: кухонний, господарський, ритуальний і виявили в житлах близько 300 посудин для побутових потреб. Умільці володіли секретами високоякісного випалювання посуду у двоярусних горнах. Існували гончарні центри. Відомі спеціальні майстерні у трипільських селищах Уланівка, Шкарівка, Веселий Кут (Черкащина), Кліщів, Тростянець (Поділля) [4].

Випалена на вогні глина була першим штучним матеріалом. Виготовлення глиняного посуду стало чи не найбільшим досягненням наших пращурів. Саме кераміка є однією з найколеритніших сторінок трипільської культури. Попри найзагальніші, візиткові риси, має вона і яскраві окремоплемінні варіанти. За формою посуду, сировиною, технологією виготовлення, способами та видами оздоблення визначають час та місце виробництва посуду, його ареал, загальний ступінь культури людей, що його виготовили. Наразі доведено, що племена мисливців і рибалок виготовляли господарський посуд, оздоблений штампованим орнаментом, а трипільські племена землеробів і скотарів — плоскодонний зі спірально-меандровим орнаментом (Додаток А, Рис. А 3).

Трипільське гончарство набуло дуже високого рівня, що дає право назвати цю галузь не «ремеслом», а «мистецтвом». Трипільська кераміка витончена за технічним рівнем виконання, розмаїттям і вибагливістю форм, орнаментальністю і художнім вирішенням й живопису. Характерно, що кераміка виконувалась без гончарного круга. Проте вона посідає одне з перших місць серед глиняного посуду первісних європейських племен. Трипільці створювали дивовижний посуд різних форм з різними способами оздоблення. Особливої уваги заслуговує антропоморфна пластика трипільців. Саме антропоморфні зразки виробів трипільської кераміки є носіями інформації про духовне життя трипільців [5, 23]. Скульптурна пластика дає уявлення про естетичні погляди трипільців. Матеріалом для таких виробів переважно була обпалена керамічна глина-теракота, хоча на ранньому етапі розвитку рідко траплялися антропоморфні статуетки із кості, міді та каменю.

За всю історію досліджень з понад 3 тис. статуеток неушкодженими було знайдено лише 103. Статуетки здебільшого зображають жінок (90 %), чоловіків набагато менше. Окрім антропоморфних фігурок трапляються і зооморфні. Деякі фігурки зображають різні предмети: моделі глиняних вівтарів, жител, моделі крісел і столиків, антропоморфні посудини та ручки ковшів, різні амулети, тощо.

Найдавніший трипільський посуд різноманітний за формою та розмірами, але його об'єднує характерний декор, який утворюють заглиблені візерунки, жолобки яких заповнені білою глиною. Кераміку раннього Трипілля вирізняє тонкий рельєфний орнаментальний декор. Серед орнаментів домінують елементи трипільських спіралей. Жіночі фігурки раннього Трипілля вирізняються мініатюрними розмірами. Серед них є сидячі фігурки, і стоячі, що нагадують фігурки птаха. Теракоти виконано в умовно-натуралістичному стилі, всі вони мають дуже пишні стегна. Жіночі статуетки втілюють образ трипільської „Великої богині”.

В середній період Трипілля починає розвиватися мальована кераміка, яка досить швидко набуває великого поширення. Розписну трипільську кераміку вважають єдиним добре збереженим видом трипільського живопису. Поширюється розпис трьома контрастними співвідношеннями червоне-чорне-біле (Додаток А, Рис. А 5).

Під час пізнього періоду технологія виготовлення посуду помітно вдосконалюється [11]. На цьому періоді кераміка досягає такого рівня, що перетворюється на окрему галузь виробництва; з'являються цілі гончарні центри. На етапі найбільшого розквіту Трипільської культури налічувалося до 17 основних типів посуду: від невеликих чашечок до масивних горщиків. Найзагадковішими знахідками як пізнього етапу, так і всієї історії культури стали посудини тринокле-, бінокле-, та моноклевидного типу. Це, однозначно, ритуальний посуд, бо практичного значення ці посудини не мали через відсутність дна. Однак сам спосіб їх використання оповитий здогадками. Одна з версій полягає в тому, що цю посудину ставили на полі,

наливаючи через неї воду, тобто проводячи ритуал поїння землі. За іншою – один бік посудини був обтягнутий шкірою і використовувався як ритуальний барабан. Статуетки пізнього етапу старанно вимодельовані, нерідко розмальовані фарбами. Розпис передає навіть деталі одягу, взуття, прикрас [17]. Ці статуетки різняться розмірами і типами, трапляються більш реалістичні і схематизовані.

Трипільська кераміка орнаментується дуже розвинутою знаковою системою. Символіка орнаментики була сформована за принципом поділу світу на чотири напрямки: північ – південь – захід – схід, що могло означати періоди доби: ранок – полудень – вечір – ніч; пори року: весна – літо – осінь – зима; описувати життя людини: дитинство – юність – зрілість – старість. Найчастіше знаки на керамічному посуді були зображені на верхній частині ручок покришок, на денцях деяких посудин або включені в орнаментальні композиції. Як правило, це прості фігури – хрест, спіраль, коло, іноді розділене лініями на овали. Певні знаки могли бути центральними і пов'язуватися з іншими елементами у динамічні орнаментальні композиції. Деякі знаки розміщені поза орнаментом – це переважно хрести та хрестоподібні композиції з груп паралельних рисок на денцях. Антропоморфна пластика Трипілья збагачена орнаментальними графемами магічної символіки. Наприклад, навхрест пересічені лініями ромби з точками в чотирьох утворених площинах, – знак родючості. Досконала ритміка орнаментів, їх насиченість символами доносять до нас могутню давню магію, звертання людей до потойбічних сил і, можливо, намагання ними керувати (Додаток А, Рис. А 6).

2.2. Особливості Трипільської кераміки

Спершу переважала ліпна кераміка, що пояснює значну товщину стінок посуду. Глиняну стрічку сплющували і накручували по спіралі на завчасно виготовлене денце, згладжуючи і затираючи нерівності рукою або дерев'яною паличкою.

Глиняна маса була примітивною, згодом трипільці виготовляли начиння із знаменитої мульчованої глиняної маси: до глини додавали полову, кінський послід, товчені мушлі молюсків тощо [22, 9]. До речі, секрет ліпної глиняної маси з домішуванням товчених черепашок трипільці запозичили у середньостогівських племен. Середньостогівці, у свою чергу, запозичили у трипільців глиняну антропоморфну та зооморфну пластику. Встановлено, що виготовленням керамічного посуду займалися виключно жінки. Тож можна припуститися думки, що гончарне коло у трипільців з'являється у середньому періоді, разом з утвердженням патріархату.

Посуд виготовлявся трьох типів: господарський, кухонний і культовий. Величезний, до півтора метра заввишки, посуд для зберігання зерна та іншого збіжжя вкопувався у долівку помешкань – зручно та охайно. Різноманітним був і так званий кухонний посуд, що використовувався для приготування їжі: глеки, глечики, горшки, кухлі, кринки, миски, тарілки, кубки, чаші, сковорідки.

Серед усього різноманіття форм переважає склянкоподібні чи горщикоподібні посудини усіляких розмірів, деякі з них за пропорціями наближаються до глеків без ручки або кринок.

Трапляються і широкогорлі амфори, кухлики з однією ручкою, мініатюрні посудинки з покриттями. С. М. Рижов виділяє 16 типів трипільського керамічного посуду, зокрема за формою: конічний, біконічний, сферо- та усіченоконічний; кратеро-, бінокле-, кубко-, амфоро-, грушевидний та вазоподібний; лійчастий; гострореберний; з плавним та різким профілем; з

усіченоконічною горловиною; з утопленими вінцями; напівсферичні миски (Додаток А, Рис. А 1).

Доволі довго істориків, археологів та інших дослідників цікавить загадка так званого біноклевидного посуду [10, 3] Інтрига стає більшою, як взяти до уваги, що біноклі не мають аналогів у жодній археологічній культурі. Через повну безпорадність та неможливість пояснити призначення цього посуду, учені зараховують його до предметів релігійного культу: вважають, що “біноклі” використовували для ритуалу викликання дощу.

Потреба у керамічному посуді була великою. У переважній більшості трипільських поселень знайдено ремісничі печі, часом і двоярусні, у яких випалювалось глиняне начиння. Очевидно, виробництво кераміки стає справою майстрів-професіоналів, спеціалізованою галуззю общинного ремесла. Масштаби керамічного виробництва вражають, однак справжньої майстерності і довершеності трипільці, зокрема племена Придністров'я, досягли у оздобленні посуду [7, 6]. Спостерігаємо щонайменше десять типів візерунку: однобічний, двобічний, статичний, динамічний, перемінний, в основному геометричний.

Слід наголосити, що трипільський кольоровий розпис кераміки – то явище унікальне, яке практично не повторюється в інших культурах. На думку багатьох дослідників, трипільська орнаментика мала релігійно-магічне навантаження і використовувалась як своєрідний запис світоглядної інформації. Коли дивишся на прикарпатські писанки та килимові візерунки Поділля, спадає на думку, а чи не передалися генетично нашим сучасникам, носіям наступних культур, вміння, здібності, творчість і майстерність трипільського ужиткового мистецтва [24, 15].

Посудина з наліпом у формі стилізованого бичка знайдена у трипільському поселенні в урочищі Ріпниця біля міста Ржищева Київської області.

Самі за себе промовляють обшири, на яких знайдена антропо- та зооморфна пластика: Лука-Врубловецька на Дністрі, Сушківка на Уманщині,

Усатове на Одещині, Гренівка на Кіровоградщині, Шипинці на Буковині, Троянів на Житомирщині, Гребені на Київщині, Кошилівці на Тернопіллі, Озаринці на Вінниччині. До цього переліку можна додати чимало інших географічних назв.

На особливу увагу заслуговують теракотові жіночі статуетки з підкреслено жіночими формами тіла, а також фігурки жінок із немовлям – так звані трипільські мадонни. Відомі також статуетки, що зображають жінку з чашею на колінах. Позаяк знайдена така антропоморфна пластика на жертovníках у помешканнях та родових святилищах, вважають, що мала вона сакральне, магічно-культове призначення. Поширення такого атрибуту підтверджує наступний факт: розкопки трипільського поселення Лука-Врубловецька (Кам'янець-Подільського району Хмельницької області) налічують більше 250 культових теракотових статуєток – цілісінький пантеон.

Статуетка з вирізним орнаментом – оберіг дому і роду, символ родючості, достатку та енергії життя (Додаток А, Рис. А 2).

Із глини будували і жертovníк, біля якого відбувалися релігійні обряди із використанням теракотових статуєток. Цікавість викликають і теракотові моделі житла, які, на нашу думку, доволі точно копіюють справжнє трипільське помешкання [7].

Особливу цікавість викликає орнаментика знаменитого посуду. Малюнки на гончарних виробах переважно мають вигляд спіралі та її елементів у сполученні з різними знаками, серед яких трапляються зображення сонця, місяця, тварин і рослин.

Найпопулярнішими орнаментальними елементами були спіраль, меандр та канелюри, поширеним був поліхромний розпис чорною, білою та червоною мінеральними фарбами. Виділяють такі найвживаніші способи орнаментациї: ямки, гребінцеві вдавлення, рельєфні композиції, відбитки шнура або текстилю, рельєфні шишечки, валики по шийці або плечиках, наліпні дужки, насічки, прокреслення зигзагоподібних ліній із кольоровим

розписом чи без нього. Зчаста вплітаються реалістичні зображення рослин, тварин, людини або частин її тіла. У ранньому періоді орнамент наносили іноді і на сиру глину за допомогою керамічних штампиків.

У загальній системі орнаменталістики глиняного посуду трипільців виділяють щонайменше 18 схем: хрестовидні; фістонні; метопні і тангентні композиції; горизонтальні S-видні та похилі дуги; вертикально роз'єднані і так звані негативні овали; совиний лик; волоти з листочками на кінцях; трикутники з витягнутими вершинами; так звана лицьова схема; хвилясті стрічки; коса сітка; фриз; комети; концентричні кола; похилі дуги; канелюри; меандри тощо. Звичайно, трипільська культура знала локальні способи орнаменталістики посуду [6]. Наприклад, різне поєднання смугових (фриз, облямування, бордюри), хвилястих та ламаних ліній (Додаток А, Рис. А 4).

У межиріччі Південного Бугу та Дністра кольоровий розпис був звичайним явищем, а от у Середньому Подніпров'ї не знайдено жодного розписаного черепка.

Для орнаменталістики трипільської кераміки характерні трьохярусні композиції, які свідчать про триярусний поділ світу на землю, небо та "небеса" (або "верхнє небо"), якими управляла велика космічна володарка. Вона зображалася на посуді у вигляді "личин" з очима-сонцями.

Таким чином Трипільські поселенці були прекрасними ремісниками гончарної справи, володіли всеможливими прийомами, техніками та технологіями для створення культового посуду.

Висновки до розділу 2

Яскрава, витончена кераміка, розписана багатобарвними фарбами, глиняні скульптури, що зображують людей, тварин, птахів, моделі будинків, човнів, саней і багато інших виробів складають унікальний внесок у світову скарбницю старожитностей. Будучи своєрідною сполучною ланкою між Заходом і Сходом, трипільська культура за рівнем свого розвитку впритул наблизилася до перших світових цивілізацій Малої Азії та Єгипту. Пам'ятки трипільської культури заслуговують на їх збереження і скрупульозне вивчення. Вони є досягненням людства і належать йому. Таким чином, випалена на вогні глина була першим штучним матеріалом, а виготовлення глиняного посуду стало чи не найбільшим досягненням трипільців.

Досконала за технічним рівнем виконання, розмаїттям і вибагливістю форм, орнаментальністю й художнім вирішенням живопису, саме кераміка є однією з найкolorитніших сторінок трипільської культури. Вона посідає одне з перших місць серед глиняного посуду первісних європейських племен. Трипільська високомистецька традиція є органічно вплетеною в тисячолітній художньо-історичний процес і становить важливий чинник стильового і художнього розвитку українського мистецтва. Тому зрозуміла така увага міжнародних організацій до цих унікальних пам'яток, яку проявляють ЮНЕСКО.

РОЗДІЛ ІІІ. МЕТОДИКА ВПРОВАДЖЕННЯ ГОНЧАРСТВА НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

3.1. Ознайомлення школярів із прадавніми техніками ліплення та розписом глиняних виробів

Ліплення – один з видів образотворчого мистецтва, створення скульптури та посуду з пластичного матеріалу. Заняття з ліплення сприяють формуванню розумових здібностей учнів, розширюють їх художній кругозір, сприяють формуванню творчого ставлення до навколишнього світу. На уроках з образотворчого мистецтва підопічні застосовують найпростіші прийоми роботи з глиною.

На уроках образотворчого мистецтва діти отримують знання, вміння, навички, йде усвідомлення єдності людини з природою, знайомство з історією різноманітних прадавніх технік та способів ліплення у процесі часткового використання так званого непридатного матеріалу, розширюються можливості образотворчої діяльності дітей.

Ліплення – це спосіб створення скульптурного зображення з м'якого пластичного матеріалу шляхом додавання до початкового взятого об'єму невеликих шматочків пластичного матеріалу, його ущільнення, витягування. Під час уроків ліплення у дітей активно розвивається почуття форми, об'єму і пропорцій, силуету, зорові і дотикові відчуття.

Основним матеріалом для ліплення на уроках образотворчого мистецтва є глина. Глина – це гірська порода. Для ліплення використовують найбільш пластичні її сорти. В Україні є великі поклади глини, різної за кольором та пластичними властивостями. Існує біла, сіра, блакитно-сіра, сіро-зелена, жовта глина. Проте не кожна глина придатна для виробництва гончарних виробів, особливо кераміки [10].

Різновидом глиняної скульптури є кераміка, виконана з обпеченої глини. Для виготовлення керамічних виробів використовують пісну глину, оскільки вона не руйнується в результаті обпикання. Випалена скульптура

називається теракотою, вона легко обробляється гострими стеками, декорується темперними фарбами чи аквареллю, керамічною глазур'ю з додатковим вторинним обпиканням.

Розглянемо послідовність роботи з глиною на уроках образотворчого мистецтва.

Глину, як готовий робочий матеріал, вчитель повинен підготувати заздалегіть і на початку заняття дати кожній дитині потрібну кількість готової глиняної маси для ознайомлення із матеріалом, педагог пояснює і обов'язково показує, як потрібно працювати з цим матеріалом, виліплює фігурки або вигончарює виріб на гончарному колі коментуючи свої дії. На основі почутого і побаченого учні приступають до самостійної роботи [26]. В процесі ліплення вчитель повинен підказувати дітям, вказувати на недоліки і помилки, допомагати створити виразні образи.

На перших уроках ліплення вчитель приділяє більшу увагу теорії і демонструє прийоми ліплення. Подальші уроки – це в основному практична творча робота дітей (ліплення та оздоблення декором)

Техніка і технологія кераміки включає не лише ліплення та декорування. Це основна частина роботи, але не менш важлива – сушіння та випалювання виліплених фігурок [7,9]. Цю частину роботи вчитель проводить самостійно, учні можуть лишень спостерігати за процесом випалювання.

Основними завданнями, які ставить перед собою вчитель на заняттях мають бути:

1. Надати учням відомості з історії кераміки, її видів та технік декорування.
2. Навчити дітей володіти основними техніками ліплення та декорування керамічних виробів.
3. Розвинути творчі здібності учнів, інтерес до керамічного виробництва, трудові уміння і навички, відчуття та розуміння форми.

4. Виховати естетичне ставлення до творів керамічного мистецтва, працелюбність.
5. На кожному уроці з програми уроку діти мають вивчати нову техніку декорування.

Програма вивчення технік декорування та ліплення зі школярами має нести в собі змістовно-інформаційне навантаження:

Кераміка (грец. Κεραμεικος – Керамікос, назва кварталу гончарів в Стародавніх Афінах) – вироби і матеріали, що одержуються спіканням глини й їхніх сумішей з мінеральними добавками, а також оксидів і їхніх сполук. Кераміка з'явилася в епоху неоліту.

Загальні відомості з історії гончарної культури, періоду розвитку народностей що існували на теренах України, до прикладу:

За часів Трипільської культури для ліплення готували багатокомпонентні формовочні маси, змішуючи різні види масних глини та спіснюючі домішки. При виготовленні столового посуду застосовувалася найпростіша – ліпна техніка – видавлення корпусу ємності з одного шматка глини. Набув поширення також стрічковий метод, коли форма нарощувалася по спіралі або замкнутими кільцями. Трипільські майстри здебільшого обирали саме цей варіант. Для формування дна використовували донний та донно-ємнісний начини. Тулуб великих посудин конструювали з двох частин (верхньої та нижньої), які з'єднували на злам корпусу й зміцнювали шляхом намазування на внутрішній шов додаткової стрічки. Стики між стрічками ретельно промащувалися, а поверхня додатково вкривалася ангобом з рідкої, добре відмуленої глини. Посуд закритих форм укривали ангобом іззовні, а миски – зсередини. Припускається можливість існування гончарського поворотного чи нерухомого столика, проте в технологічному відношенні трипільське гончарство не вийшло за межі ручної ліпної техніки.

Прадавні способи обробки та декорування кераміки:

1. Декорування глиною (поєднання різнокольорової глини), текстурний ефект (відбитки різних предметів), різьба, наліпні узорі,

глазурування (покривання ангобами чи глазуррю), майоліка (глазурування поверх білої емалі), дерута (декорування через кальку), фаєнца (глазурування та розпис керамічними фарбами), скандинавська техніка (блискуча поверхня з заглибинами, куди вставляються прозорі намистинки), ангоб (розпис різнокольоровою глиною), фроттаж (наліпні узорі та нерівномірно зафарбована поверхня), буккєро (відшліфовування та обдимлення виробу), раку (випал при різкій високій температурі, розфарбовування і знову термічна обробка), люстр (глина розписується глиною з додаванням оксиду металу, який при випалі перетворюється на метал), фарфор (вироби з тонких слоїв глини), сграфіто з ангобом (продряпування малюнку на покритій ангобами поверхні) [14,3].

2. Техніка текстурного ефекту – відбитки будь-яких предметів. Виконується, коли глина знаходиться ще у пластичному стані. На цьому етапі будь-який предмет – мотузки, тканини, рослини, штампи – залишає відбиток на поверхні глини.

3. Наліпні узорі як декоративні елементи – виконуються на поверхні предмета як площинного, так і об'ємного; попередньо розпушеній, змазаній шлікером поверхні, до якої прикріплюють різні фігури з глини.

4. Розпис пензликом – техніка декорування керамічних виробів, яку застосовують на вже сухій та обпаленій поверхні. Розписувати можна будь-якими фарбами, в залежності від призначення предмета (сувеніри, посуд тощо).

5. Декорування ангобами. Техніка полягає у розписі ще сирого виробу слоями рідкої різнокольорової глини. Завдяки цій техніці вироби отримують ширшаву матову поверхню.

6. Декорування з використанням трафарету. Трафарет попередньо рисують та вирізають з цупкого паперу. Прикладають до поверхні виробу та зафарбовують.

7. Декор за допомогою прорізу – прорізування різноманітних фігур чи цілих композицій на об'ємній чи площинній основі

8. Інкрустація, комбінована з рельєфом. Техніка полягає у прикрашуванні виробів за допомогою наліплювання бісеру, камінців, мушель тощо. Прикраси приліплюють до виробу за допомогою шлікера. Тут інкрустація поєднана з рельєфом, тобто барельєфом (випуклість) та контррельєф (заглиблення).

Основними методами навчання учнів ліпленню з глини та є розповіді про властивості пластичних матеріалів, історію виникнення глини, прадавні техніки ліплення, способи підготовки пластичної маси до роботи та основні прийоми виготовлення виробів.

Цікавими та пізнавальними будуть художні розповіді про історичні витоки глиняної народної скульптури та ужиткової кераміки часів Трипільської культури, про вірування та звичаї народу, що пов'язані з народною глиняною скульптурою та посудом, про символічний зміст побутових речей з глини. Важливим буде демонстрація наочності (зображення виробів-оригіналів, фотографій, слайди, ксерокопії, ілюстрації у художніх альбомах з декоративно-ужиткового мистецтва). Цікавим стане проведення дидактичних ігор; моделювання ігрових ситуацій. Організація спостереження за роботою народних майстрів-гончарів, майстрів-іграшківців та виготовлення виробів під керівництвом вчителя чи майстра [15]. Використання технологічних карток виготовлення виробів показ вдалих робіт, оригінальних прийомів виконання завдань на будь-якому етапі, проведення виставок дитячих робіт.

3.2. Матеріалознавчий та методичний аспекти виконання керамічних виробів на уроках образотворчого мистецтва

Художня виразність керамічних творів часів Трипільської культури багато чим залежить від методу і техніки декорування. Глина була основним формоутворюючим матеріалом. Вироби з неї уславили керамістів. Основну увагу вони приділяли виготовленню посуду який за технологічними особливостями поділявся на три категорії: тарний, кухонний і столовий

Тарний посуд виготовлявся з формувальної маси, до складу якої входила суміш масних ("рябих") і пісних глин із додаванням піску та половини злакових рослин. Конструювання тари здійснювали шляхом сполучення різних частин – дна, тулуба, горловини. Обличкування поверхонь відбувалося нанесенням на сформований каркас тонкого шару пісної глини з домішкою шамоту. Потім поверхні ретельно загладжували, а іноді й фарбували вохрою. Низькотемпературний випал надавав посудові міцності та вологостійкості. Випал здійснювали переважно на відкритому вогнищі, що призводило до нерівномірного прожарювання поверхонь [23, с. 112] Ємності мали великі розміри (висота – 0,8-1,0 м), товсті стінки, груше- чи кулеподібну форму. Такі посудини називають піфосами. Зрідка їх декорували на вінцях та плічках заглибленим візерунком.

Кухонний посуд продукували впродовж усієї історії Трипілья. Його репрезентують широко відкриті товстостінні горщики з шорсткою фактурою поверхонь. Формувальні маси вбирали масні глини з широким набором спіснювальних домішок (зернистий пісок, жорства, кварц, слюда, шамот, товчена мушля, ракушняк, вапняк). Іноді до технологічної суміші додавали послід траводічних тварин. Цю категорію посуду характеризує водонепроникність і термостійкість.

Формування кухонного посуду здійснювалося в ліпній техніці. Іноді використовували внутрішній шаблон (пісок у торбі, глиняний вальок). На шаблон глина намащувалася пошарово. Для великих і середніх посудин

використовували техніку кільцевого наліпу, а невеличкі посудинки формувалися з одного шматка глини.

Наступним процесом було вигладжування або вибивання поверхні, застосування техніки ангобу – обличкування шляхом нанесення на керамічну основу тонкого шару рідкої глини спеціального приготування. Ангобовані й посуд ставав міцнішим та вологостійкішим, набував привабливішого зовнішнього вигляду. Поверхня обличкування додатково вкривалася розчісами, загладжувалася чи лискувалася.

Особливу увагу дослідників привертає розмаїття форм столового посуду. Для раннього періоду це чаші, глеки, горщики, грушоподібні посудини, покритки, вази, "фруктовниці", черпаки. Середній період характеризується розширенням діапазону форм. Значна частина посуду виготовлялася на порожньотілому піддоні [24, 16]. Серед плавкопрофільованих посудин – кубки, горщики, амфори, миски різного профілю, вази, грушовидні ємності, покритки, посуд на піддоні, черпаки, ложки, "моноклі" та "біноклі", зоо- та антропоморфний посуд.

Столовий посуд вражав не лише вишуканістю форм, а й яскравою пишнотою оздоблення. Серед елементів декору переважали такі: заглиблений (продряпаний, врізний, удавлений, штампований, канельований), рельєфний (виступи, ручки, вушка, зоо- та антропоморфні мотиви), мальований (фарбування, розпис). Заглиблена техніка панувала в ранньому Трипіллі. Вибрані ділянки поверхні затирали іноді білою пастою, що надавало посудові особливої ошатності. На середньому етапі у східному (трипільському) ареалі заглиблена орнаментика збереглася з додатковим залученням пасти та вохри для оздоблення візерунків. Західний (кукутенський) ареал переходить у цей період до мальованого декорування керамічних поверхонь перед випалом. Переважав розпис білою, зрідка – червоною фарбами на темно-брунатному тлі. Розпис міг бути монохромним, біхромним та поліхромним з використанням білої, червоної та чорної фарб.

Отже, Трипільська кераміка має багатий перелік способів та методів ліпки, обробки та декорування кераміки. Залежно від глини та інших складників маси, температури випалювання, властивостей черепка, кераміка поділяється на певні технологічні підвиди. Виробництво керамічних виробів передбачає приготування маси, формування виробів, сушіння, випалювання та декорування.

Щоб уроки проходили без проблем слід добре підготуватися. Важливо і дітей попередити щодо захищеності одягу фартушками під час роботи. Заготовити в класі відро з водою та рушничка для рук. На кожному робочому місці повинна бути дощечка з глиною, стеки, мисочка з водою, губка для загладжування поверхні виробів, тканина для рук та мокра тканина, якою постійно буде накрита глина [28].

Далі розглянемо орієнтовний план уроку, присвяченого роботі з глиною на прикладі теми «Ліпка трипільської миски жгутовим методом».

Тема: «Ліпка трипільської миски жгутовим методом».

Мета:

Освітня – розширити поняття про різноманітність форм і пропорційні особливості ліплення посуду стародавнім джутовим способом; удосконалювати навички роботи з глиною, уміння передавати форму та пластику, ліпити ужитковий посуд на основі вивчення артефактів трипільського мистецтва; активізувати творчість учнів. Розвивати моторику рук; формувати естетичні почуття, смак;

Виховна – виховувати вміння працювати в колективі, узгоджувати свої дії з товаришем, акуратність під час роботи з пластиліном; шанобливе ставлення до природи, птахів, бажання допомагати їм.

Художньо-образна – формування творчої уяви, фантазії, нестандартного мислення.

Обладнання та матеріали:

- **для вчителя:** образотворчий ряд (конспект уроку, ілюстрації, зразки дитячих робіт); **літературний ряд** (підручники з образотворчого

мистецтва та історії трипільської культури); музичний ряд (відео презентації);

- для учня: глина, стеки, дощечка для ліплення.

Очікуваний результат – виконання мисочки з глини довільної форми та розміру.

Тип уроку: комбінований

Хід уроку

- 1) Організація уроку, оголошення теми та мети уроку:

Доброго дня, дорогі учні ! Мене звати Антоніна Сергіївна. Рада Вас бачити. Щоб упоратись із завданням цього уроку, вам слід слухати уважно, працювати старанно.

Наш девіз: Не просто слухати, а чути.

Не просто дивитися, а бачити,

Не просто відповідати, а міркувати,

Дружно і плідно працювати.

Сьогодні ми будемо з вами вчитись працювати із глиною в джутовій техніці, як раніше ліпили наші пращори трипільських поселень. Сьогодні на уроці ми будемо виготовляти мисочку з глини.

- А хто такі гончарі?
- Що ви знаєте про глину?

- 2) Мотивація навчальної діяльності:

Запропонувати учням переглянути відео-презентацію про способи та види ліплення із глини прадавніми способами часів існування трипільського народу. Після завершення перегляду, вчитель робить висновки: «Діти, тепер ми із Вами знаємо як раніше створювався знаменити трипільський посуд, який тепер викликає захоплення своєю художньою виразністю та пластикою. Праця гончара не легка, але результатом можуть любоватися та вражатись цілі покоління».

- 3) Вивчення нового матеріалу:

Складні і багатогранні процеси походження народів і їх культур постійно привертають до себе увагу. За свою багатовікову історію український народ створив велику культуру, зробив значний внесок.

Кераміка трипільців є однією з найкращих у світі, а керамічні вироби - просто витвір мистецтва для того часу.

Керамічний посуд того часу виготовлявся з гончарської глини з домішками кварцового піску і черепашок прісноводних молюсків. Він ліпився без гончарського кола на твердій основі, товщина його днища переважала товщину стін, а самі стіни були нерівномірної товщини і не завжди правильної форми. Великий посуд ліпився з двох окремих частин. Зовнішня поверхня була рівною і вкривалася нанесеною до розпису і обпалення червоною фарбою.

Посуд був розписним і нерозписним.

Розписний поділявся на:

- Виготовлений в одну фарбу. Переважно вона була чорною.
- Біохромний. Посуд в одну чорну фарбу обводився білою чи червоною.
- Поліхромний.

Нерозписним був переважно посуд для приготування їжі, який, до того ж, ще й був з більш товстими стінками, кольором після обпалення від сірувато-коричневого до темно-червоного.

(Вчитель коротко інформує дітей про глину, як головний матеріал, що використовувався і використовується для виготовлення посуду. Оповідає про історію виникнення глиняного посуду та способи його декорування і обробки, про гончарів, що виготовляли глиняний посуд).

Тепер, коли вже до уроку ми з вами налаштовані – можна і розпочинати працювати.

4) Практична робота:

Отже розпочнемо. Зараз ми з вами спробуємо стати гончарами та виготовити мисочку із маленьких джутиків.

Приготуємо глину. Беріть в руки шматок глини та добре виминайте.
Скачайте в м'ячик.

Поки готуємо глину – відгадайте загадку.

З землі робився,
На кружалі вертівся,
На огні пікся.
На базарі бував.
Людей годував,
Як упав, той пропав.
Ніхто не ховав.

(Глиняний горщик)

А тепер покладіть глиняну кульку на дощечку. Підготуємо пальчики до роботи (діти виконують пальчикову гімнастику).

А тепер, мої маленькі гончарики, працюємо над нашими гончарними виробами.

Відриваючи невеличкі шматочки глини від цільної кульки, розкочуємо з них довгі джутики та скуручуємо їх у кільця різного розміру, від найменшого до найбільшого. З'єднуємо кільця між собою, загладжуємо поверхню стеками. (Діти разом з учителем виробляють послідовність виконання роботи. Учні починають працювати. В процесі роботи вчитель спілкується з дітьми, допомагає).

Готові вироби загладжуємо мокрими мочалочками. Хто справиться з цією роботою, може виготовити ще посуд за власним бажанням.

Хочу вам сказати, що гончарі в минулому були дуже шановані люди. Вони відзначалися з поміж інших своїх односельців своєю мудрістю та говірливістю. Завжди знаходили і слівце та і пісню. В них були золоті руки та великий розум. Від них ми сьогодні маємо безліч прислів'їв, приказок, що вчать нас мудрості життя.

Ось що сказав наш народ про гончарів:

- Гончара глина годує.

- Гончар глиною живе.
- Горшки не святі ліплять.

5) Підсумок уроку

Добігає до кінця урок. Чи виправдалися ваші очікування? (Діти порівнюють свої очікування з результатами уроку.)

А тепер давайте виставимо всі ваші вироби та оцінимо роботу.

Пропоную пригадати :

- З якою професією ми сьогодні познайомилися?
- Який посуд можна виготовити з глини?
- Хто такі Трипільці та чому вони стали відомими?
- Чим відрізняється трипільський посуд від сучасного?
- А щоб вироби були міцними та красивими, що з ними потрібно зробити?

(Висушити, випалити, розфарбувати).

Учні прекрасно впорались із завданням. Наступним виховним етапом, заплановано похід до історичного або краєзнавчого музею. У такий спосіб можна закріпити набуті знання та навички учнів, наочно продемонструвати історичну значимість кераміки періоду трипільля.

Висновки до розділу 3

Художня кераміка – один з найпоширеніших видів українського декоративного мистецтва. Зародившись у глибокій давнині, вона за тривалий час свого розвитку досягла високого художнього рівня й технічної досконалості. Вивчення історії розвитку мистецтва кераміки, техніки та технології створення, функціонального призначення керамічних виробів, змісту орнаментальних мотивів, композиції та колориту дає можливість всебічно пізнати традиції побуту, культури українського народу.

Образотворче мистецтво є особливою галуззю освіти, де нестандартні, інноваційні підходи, індивідуальні пошуки технологій художнього втілення образів є постійним конструктивним елементом творчої діяльності педагога.

Специфіка такого предмета, як гончарство, дозволяє вчителю широко використовувати інтерактивні методи та нестандартні форми організації уроку, які дають змогу підвищити ефективність засвоєння знань, поліпшити контроль над виконанням завдань, викликати у дітей інтерес до навчання. Вчитель ознайомлює дітей з історичними відомостями про традиційну українську кераміку, творчістю митців.

Отже, проведене науково-теоретичне дослідження даної теми, опрацювання практичних можливостей використання художньої народної кераміки в навчальному процесі виявили широке поле плідної навчально-виховної та творчої роботи з учнями на уроках образотворчого мистецтва. Ознайомлення учнів з народною керамічною іграшкою та розвиток вмінь створювати керамічні вироби розширює діапазон пізнання, розвиває творчу активність, спонукає до подальшої образотворчої діяльності.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Трипільська культура – один з найбільш яскравих феноменів в енеоліті Південно-Східної Європи V – IV тис. до н.е. Пам'ятки, що її презентують, розташовані на великій території від румунської Мунтенії і Трансільванії до Дніпра з заходу на схід і від Північного Причорномор'я до Карпат з півдня на північ.

Яскрава, витончена кераміка, розписана багатобарвними фарбами, глиняні скульптури, що зображують людей, тварин, птахів, моделі будинків, човнів, і багато інших виробів складають унікальний внесок у світову скарбницю старожитностей.

Аналіз комплексу артефактів, що були отримані при вивченні джерел про розкопки трипільських поселень, дозволяє стверджувати, що майже кожна посудина та скульптура певною мірою належали до сакральної сфери життя жителів давніх поселень на теренах сучасної України. Таким чином, форма, оздоблення та малюнки на посуді, як і археологічний контекст знахідок, надають керамічному матеріалу особливого сенсу.

Дослідження дало змогу виявити структурну систему керамічних форм та орнаментальних композицій, які відображають сакральний світ та магичні символи, що традиційно передавалися трипільцями від покоління до покоління протягом двох тисячоліть.

Майже весь побут архаїчної людини був просякнутий священним сенсом. Стародавній посуд насичений різноманітними символами та знаками, утворюють поки ще мало зрозумілу для нас образну мову, яка містить інформацію про культури цивілізацій, які існували тисячі років тому, і відображені на посуді за допомогою стека або пензлика.

Пізнаючи світ гончарства крізь призму вивчення стародавніх культур можна дати чітке визначення цьому мистецтву.

Отже, гончарство це давнє ремесло багатьох народів світу, яке належить до традиційних українських ремесел, видів господарської

діяльності та мистецької культури та спадщини українців. Гончарство, як один з видів національної творчості, посідає почесне місце у системі досліджень та є прекрасним джерелом пізнання мистецтва кераміки на уроках образотворчого мистецтва, які викладаються в закладах позашкільної освіти.

Мистецтво прадавньої кераміки є невичерпним джерелом пізнання нового.

Отже, на шляху дослідження ми прийшли до наступних висновків:

Художня кераміка – один з найпоширеніших видів українського декоративного мистецтва. Вивчення історії розвитку мистецтва кераміки, техніки та технології створення, функціонального призначення керамічних виробів, змісту орнаментальних мотивів, композиції та колориту дає можливість всесторонньо пізнати традиції побуту, культури українського народу та всебічно розвивати тонкий художній смак школярів.

Художньо-естетичне виховання – одна з найважливіших сторін багатогранного процесу становлення особистості, естетичне усвідомлення прекрасного, формування художнього смаку, вміння творчо створювати продукти ручної творчості.

Народна подутова кераміка дозволяє опанувати техніку ліплення та гончарення з глини та ознайомити з цими видами мистецтва школярів. В цілому художня кераміка виступає одним із важливих засобів вивчення народних традицій декоративно-прикладного мистецтва та являється важливою складоваю у вихованні естетичних смаків дітей та молоді України.

У процесі вивчення та дослідження ми розкрили поняття естетики кераміки часів Трипілля, дослідивши історичну складову її розвитку. Визначили різноманітність прийомів та технік ліплення з глини, методи оздоблення та прикрашання виробів, тим самим мета дослідити, вивчити та проаналізувати теоретичний матеріал за данною темою, була досягнута.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белкіна Е. Виховання мистецтвом // Мистецтво та освіта. 2001. №2. 36-38 с.
2. Бишова Т. Розробки занять з малювання : 1-2 класи: И. Бишова, О. Гарматюк. Київ : Шкільний світ, 2008. 120 с.
3. Буббико Дж., Круус Х. Керамика: техніки, матеріали, изделия / пер. с итал. Издательство «Ниола-Пресс», 2006. 128 с.
4. Волкова Н.П. Педагогіка / Н.П.Волкова К.: Академія, 2001.457 с.
5. Гайдаш Н. В. Мифологія : енциклопедія. / пер с англ. Н. В. Гайдаш,
6. Гура Л.Й. Від ремесла до творчості /за ред. Л.Й.Гура, В.С.Радько. Київ : Час, 1990. 152 с.
7. Д.В.Кузнецова, У.В.Сапциной, Ф.О.Стукалова-Погодина, А.Ю.Цапенко. Россия: ООО издательство «РОСМЭН-ПРЕСС», 2003. 512 с.
8. Долоре Рос Керамика: Техника. Приемы. Изделия. / пер. С нем. Ю.О.Бем. Москва: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2003. 144 с.
9. Дідук Л. Т. Чарівний дивосвіт глини / Л. Дідук. Мокрокалигірськ, 1-24 с., вкладка.
- 10.Єр'оміна О., Сердюк І. Формування естетичного сприйняття творів мистецтва/з досвіду роботи О. Єр'оміна, І.Сердюк .Київ: Мист. та освіта, 2000. №1.39-41с.
- 11.Забарвлення керамічних мас глазурей та ангобів. Донецьк , 2015. URL: <http://masters.donntu.org/2010/feht/anaschenkova/library/article3.htm> (дата звернення 10.03.2020)
- 12.Левчук Л.Т. Історія світової культури /за ред. Л.Т.Левчук .Київ: Либідь, 2000. 368 с.
- 13.Любарська Л.М. Образотворче мистецтво 1-4 класи / Л.М.Любарська, М.І.Резніченко, О.М.Протопопова. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2001. 52 с.

- 14.Любарська Л.М. Образотворче мистецтво. Підручник для 4 класу /за ред. Л.М.Любарська. Київ: Форум, 2004. 160с
- 15.Любарська Л.М. Образотворче мистецтво. Підручник для 2 класу. Київ: Форум, 2003. 127с
- 16.Любарська П. Образотворче мистецтво 5-7 клас /за ред П.Любарська, М.Резніченко, О.Протопопова, Л.Вовк. Київ: Форум, 2002. 30 с.
- 17.Любимов Л.М. Искусство Древнего мира /за ред. Л.Д.Любимов. Москва: Астрель, 2002. 234 с.
- 18.Мойсеюк Н.Є. Педагогіка /за ред. Н.Є.Мойсеюк. Київ: 2007. 267 с.
- 19.Мосин И.Г. Мировая скульптура / И.Г.Мосин . Москва: Кристалл , 2003. 96 с.
- 20.Опішнянське мистецтво може перевернути світ-історія гончарства від Ukrainer .Полтава , 2020 URL : <https://poltava365.com/opishnyanske-mistecztvo-mozhe-perevernuti-svit-istoriya-simi.html> (дата звернення 05.03.2020).
- 21.Педагогіка в запитаннях і відповідях: Навчальний посібник. Київ: Знання, 2006. 252с.
- 22.Проців В.І., Кириченко Н.А. Уроки образотворчого мистецтва: підручник / В.І. Проців, Н.А. Кириченко. Київ: Рад. школа, 1984. 368 с.
- 23.Рагозіна В. Особистісно зорієнтований підхід до діагностики розвитку учнів у процесі художнього виховання / В.Рагозіна : Рідна школа, 2001.№1.50-53с.
- 24.Трач С.К. Уроки образотворчого мистецтва 2 кл. Посібник вчителя / Трач С.К.Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2005. 96с.
- 25.Федотов Г.Я. Глина и керамика / Г.Федотов М., 2002. 158 с.
- 26.Федотов Г.Я. Школа ремесла. Глина и керамика / Г.Я.Федотов. Москва: Эксмо, 2005. 160 с.
- 27.Фесенко Л.В. Образотворче (візуальне) мистецтво для 5-7 класів: Тематичне планування та розробки уроків. Програма для

загальноосвітніх навчальних закладів / Л.В.Фесенко. Харків: ВЕСТА видавництво «Ранок», 2004. 384 с.

28. Чарівний дивосвіт глини: веб-сайт. URL : <https://naurok.com.ua/zbirnik-charivniy-svit-glini-111458.html> (дата звернення 10.03.2020)

ДОДАТКИ

Додаток А
Ілюстрація зразків трипільської кераміки

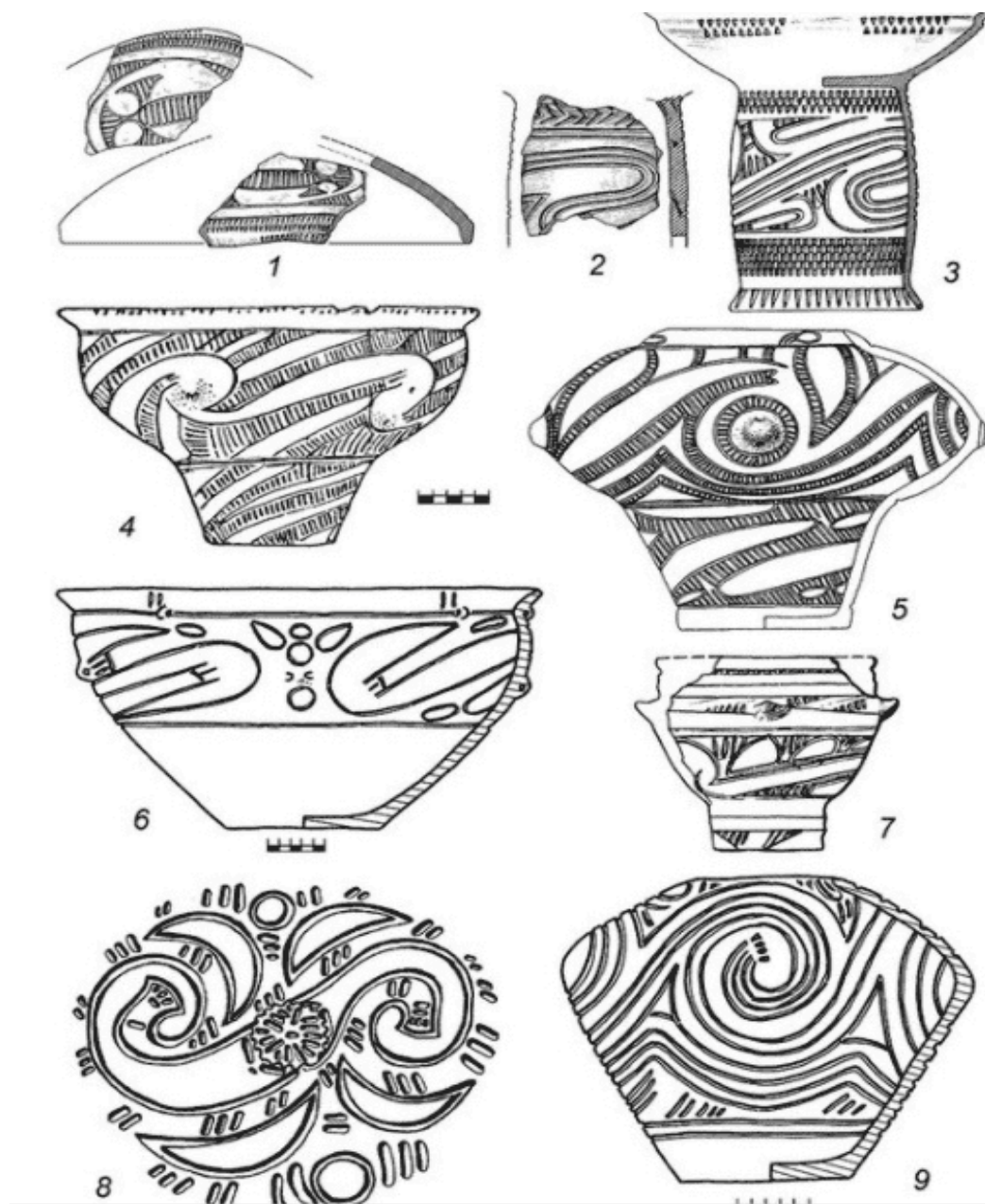

Рис. А. 1. Трипільський обрядовий посуд

Рис. А. 2. Столовий, біноклеподібний посуд

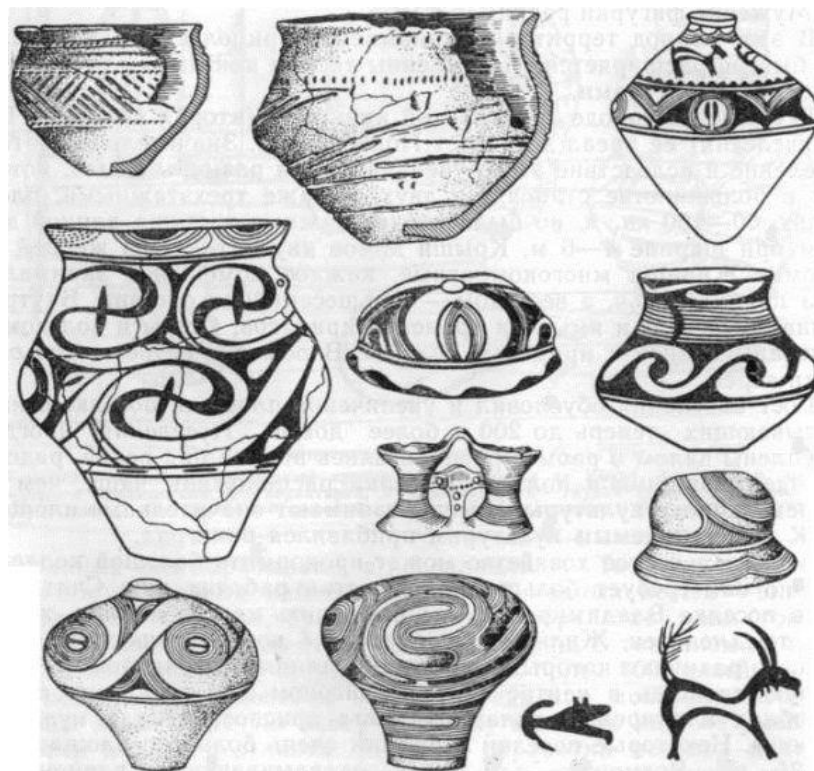

Рис. А 3. Система зображення рослинного та тваринного орнаменту на посуді

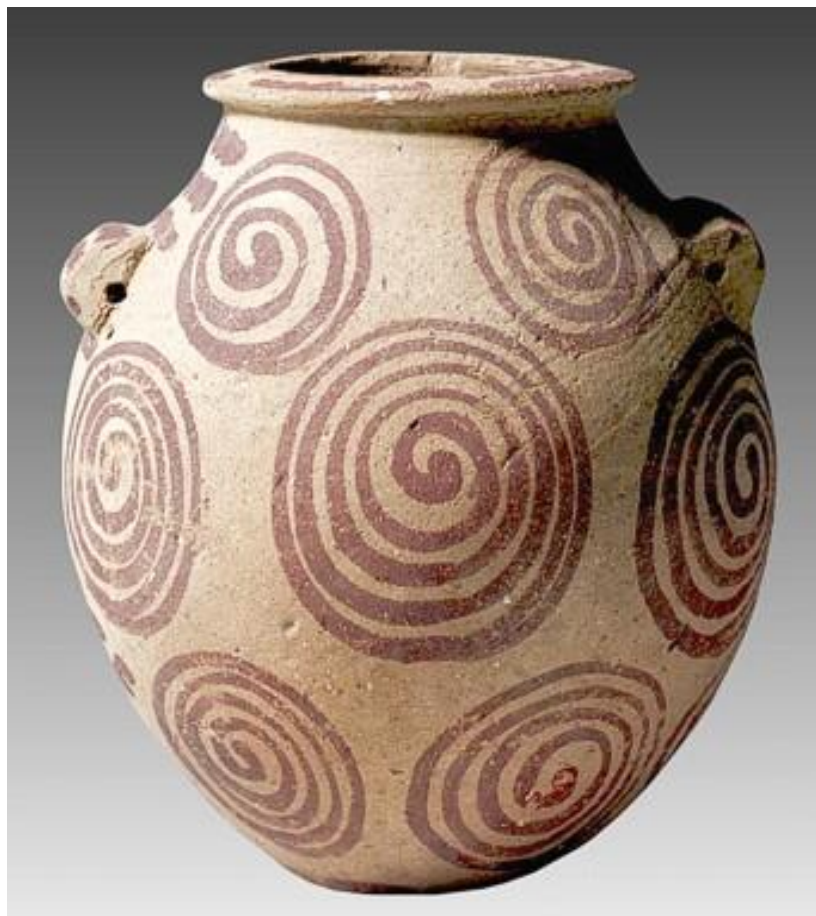

Рис. А 4. Посуд для зерна

Рис. А 5. Посуд для зерна

Рис. А 6. Обрядовый глек